

szonyaival. A Wekerle telep ugyanis valamiféle átmeneti életmódot nyújtott: földrajzi fekvésével, (nagyváros tövében, de annak határain kívül) elrendezési tervével, utca-, úthálózatával, város és nem telep jellegével, kertes házaival, a lakások belső elrendezésével, komfortszinvalával, - a legszegényebb kispolgári élet hangulatát sugalló kisvárosi jellegével.

A telepnek városközpontja épült, Kós Károly tervei szerint, sugár és körutjai, a főtéren emeletes házakkal, parkkal. Házaik kettő, négy, hat és nyolc lakásosak, egy, két szobásak, általában fürdőszoba nélküliek, földszintesek. Építésénél az olcsósági szempont dominált inkább, mint a korabeli színvonal; homoktégglából épült, lakásai komfort nélküliek.

Ma a lakótelep a legmagasabb építési és komfort szintet jelenti, a modern nagyváros része, és a modern nagyvárosi életformát képviseli, abban az értelemben, hogy teljes komfortot ad, és nagytömegű lakásszükségletet elégít ki magas színvonalon.

De alvóváros csupán. Külső területeken fekszik általában, a városi élet lüktetésén, zaján, de kulturáján is kívül. A kulturcentrum távol esik, s a telepeken általában nem létesült.

A Wekerle-telep külsőségekben megnyilvánuló kisvárosi jellegét emeltük ki eddig, s kárhoztattuk, de ezek a külsőségek valamiféle városias társadalmi életkereteit jelentették. A Wekerle-telepi lakóknak volt társasköre, sportklubja, hetilapja, filmszínháza, s volt, - ha szegényes is - könyvtára, iskolái, óvodái, és ezek a telep épülésével párhuzamosan készültek. De az is igaz, hogy a tervekben szereplő munkásotthon, polgári iskola és népfürdő sohasem épült fel. Hogy kulturális intézményei, klubjai, társasköre, milyen politikai szellemet voltak hivatva táplálni, az nyilvánvaló. S ha tartalmukban ezek elfogadhatatlanok is számunkra, az új lakótelepek épülésekor nem árt arra gondolnunk, hogy ne csupán a lakásokban adjunk otthont a lakóknak, hanem környezetükben, a telep egészén is. Teremtünk valóban modern nagyvárosi életmódot, illetve adjuk meg annak kereteit.

A Wekerle-telepi akcióval az állami kiragadott a munkásosztályegészéből egy csoportot, amelyet érdekeltté, kötötté tett munkahelyi, mozgalmi vonatkozásban egy lakással, amellyel és amelynek környezetével életmódját kívánta erőszakosan módosítani, a maga érdekei szerint. A munkás gondolkodásmódját akarta átformálni. Hozzátehetjük, nem sok sikerrel. Ezért a felemás keretek, és ezért a felemás életmód a Wekerle-telepen.

SZELÉNYI Iván válasza a hozzászólásokra:

Köszönöm Mezei Gyula hozzászólását, valóban sokban pontosította az általam elmondottakat. Terjedelmi okok miatt a lakótelepek differenciáltságának a kérdésére nem tértem ki előadásomban, ezért a következőkben mindenekelőtt erre a kérdésre térnék ki.

A lakótelepek lakásállományukat, urbanisztikai szerkezetüket és társadalmi összetételüket tekintve jelentős mértékben különböznek egymástól. Valóban éles különbség van mondjuk a Lágymányosi lakótelep és Csepel-Csillagtelep társadalmi összetétele között. Az előadásban utaltam arra, hogy a lakótelepnek a városközponttól való távolsága, s a lakótelep társadalmi összetétele között feltehetőleg szoros kapcsolat mutatható ki. Sajnos egész Budapestre vonatkozó ökológiai felmérést idáig nem végezhattünk, adataink csak néhány lakótelep társadalmi szerkezetéről állnak rendelkezésre. 1963-ban a BUVÁTI végzett vizsgálatot a Lágymányosi, az Üllői uti és az Árpádhídi lakótelepeken, ezt követte az MTA Szociológiai Kutató Intézet és a BUVÁTI közös felmérése a Lágymányosi lakótelepen, majd a BUVÁTI vizsgálata az Üllői uti lakótelepen. Az ország más lakótelepein is végeztünk felméréseket, a debreceni Új Élet park nevű lakótelepen, a szegedi Odessa lakótelepen, majd Pécsen az Uránvárosban. E vidéki lakótelep felméréseket követte Pécs és Szeged teljes társadalmi ökológiai szerkezetére vonatkozóan a vizsgálat. E vizsgálatokból is egyértelműen megállapítható, hogy a lakótelep maga differenciált alakulat, bár a lakótelep övezet ennek ellenére különbözik például a lakótelepen túl elhelyezkedő családiházak területek összetételétől, vagy különbözik a Belváros és a lakótelep között kialakult átmeneti övezetnek az összetételétől. Hadd mutassak be erre vonatkozó adatokat, amelyek körülbelül jelzik azt, hogy mondjuk mennyire tekinthetők megalapozottnak az előadásomban kifejtett állítások.

Nézzünk meg például több BUVÁTI vizsgálatnak az összefoglaló értékelését, amelyik bemutatja a Lenin körut, a külső Erzsébetváros, a belső Ferencváros társadalmi összetételét. Ezeket az adatokat egybevetethetjük a budapesti átlaggal, valamint az Üllői uti la-

kötelep adataival. Egyetértek, egyébként Mezey Gyulával abban, hogy az Üllői uti lakótelepen más lakótelepekhez viszonyítva aránylag magas a munkások aránya bár akadnak az országban, illetve Budapesten még inkább "munkás lakótelepek", gondolok a pécsi Uránvárosra, a Lakatos uti lakótelepre, vagy Csepel-Csillagtelepi lakótelepre. Vizsgáljuk meg az egyes városrészek szerkezetét a családfők iskolai végzettsége szerint. 8 általánosan alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a Lenin körúton 19%, a külső Erzsébetvárosban 39%, a belső Ferencvárosban 22%, a budapesti átlag 48%. Ez utóbbi adat jelzi, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettségűek a családház gyűrűben laknak. Az Üllői uti lakótelepen a 8 általánosan alacsonyabb végzettségűek aránya 21%, vagyis a lakótelep népessége iskolai végzettség tekintetében hasonló összetételű, mint a belső városrészek, és ami az előadásban kifejtettek szempontjából perdöntő jelentőségű, a lakótelepen az iskolai végzettség már magasabb, mint a külső Erzsébetvárosban. Egyetemi és főiskolai végzettségűek arányánál hasonló megoszlást kapunk, ezek az értékek a korábbi sorrendben: 24%, 8%, ill. 18%, ill. 7%, ill. 17% - vagyis a lakótelepi érték legközelebb a belső Ferencvároshoz áll és közelebb esik a Belvároshoz, mint a külső Erzsébetvároshoz, vagy a budapesti átlaghoz. Az adatok annál is figyelemreméltóak, mert mint jeleztem az Üllői uti lakótelep a fővárosi lakótelepek között a viszonylag alacsonyabb státuszuk közé tartozik.

Hasonló adatokat kapunk a foglalkozási szerkezet vizsgálatánál, bár a megoszlások kevésbé szélsőségesek. Az iskolai végzettség és a foglalkozás összevetésénél óvatosan kell eljárunk, hiszen a lakótelepi népesség legfőbb sajátossága, hogy viszonylag fiatal népesség. Bár nem annyira fiatal, mint gondolnánk, mert az átlagos családfő életkor a 35 év körül van, a lakótelepre kerülés időpontjában. Ebből következik, hogy a népesség életkoránál fogva már eleve magasabb iskolai végzettségű egy-egy foglalkozási kategórián belül is magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik. Önmagában a fizikai-szellemi megoszlás nem nagyon sokat mond, részletesebb foglalkozási kategóriákkal kell dolgoznunk. A fizikai-szellemi megoszlást tekintve, például az Üllői uti lakótelep és a budapesti átlag nem nagyon különbözik egymástól, bár a fizikai dolgozók aránya az Üllői uti lakótelepen - még egyszer hangsúlyozom - más lakótelepekhez, például Óbudához, Kelenföldhöz, vagy Lágymányoshoz viszonyítva magas. A fizikai dolgozók arányszáma az Üllői uti lakótelepen 62%, a budapesti átlag viszont 67%. Bontsuk azonban tovább a fizikai dolgozók kategóriáját az irányító beosztásban lévő fizikai dolgozókra, művezetőkre, szakmunkásokra, betanított- és segédmunkásokra. Ebben az esetben már jobban kirajzolódik a lakótelep társadalmi arculata. Az Üllői uti lakótelepen például segédmunkás családfőt már csak 3%-ot találunk, míg budapesti átlagban 11% ez. Bár adatokkal bizonyítani egyelőre nem tudom, de valószínűnek tartom, hogy lényeges különbségek vannak a lakótelepi arányszám tekintetében a szak- és betanított munkások egyes konkrétabb foglalkozási kategóriái között, méghozzá abban az értelemben, hogy a lakótelepeken elsősorban a munkásság kvalifikáltabb csoportjai találhatóak meg.

A vezető állásúak és értelmiségiek lakótelepi aránya meghaladja a városi átlagot. A város teljes szerkezetére vizsgálatok hiányában budapesti adatokat nem tudok bemutatni, s ezért Pécsen és Szegeden végzett felméréseinkre kell támaszkodnunk.

A két város egyes városrészeinek társadalmi szerkezetét a következő táblázat tartalmazza:

A családfők százalékos megoszlása összevont foglalkozási csoportjuk szerint, övezetenként Pécsen és Szegeden

	Értelmiségi	Egyéb szellemi	Szakképzett fizikai	Szakképzetlen fizikai
Új lakótelep	22,5	28,3	30,2	18,0
Belváros	17,2	30,8	20,5	31,5
Átmeneti I. x/	14,7	25,2	19,6	40,5
Átmeneti II.	5,2	17,2	25,4	51,2
Ipari lakóterület	2,5	14,0	27,4	55,1
Családházias terület	4,0	11,4	20,7	53,9

x/ Átmeneti övezet I-el jelöltük az átmeneti övezetnek azt a részét, ahol valamilyen fejlődés (a vidéki városokban ez elsősorban társadalmi építkezést jelent) megfigyelhető megkülönböztetve az egyértelműen leromló "átmeneti II"-től.

A bemutatott adatok egyértelműen bizonyítják a lakótelep övezet viszonylag magas társadalmi státuszát és alátámasztják azt, amit előadásomban a városszerkezet újabb változásairól elmondtam.

Igaza volt Mezei Gyulának hozzászólásában, hogy magát a lakótelepeket építési korzakonként is meg kell különböztetni, hiszen az elmúlt husz esztendőben az épülőlakások minősége alaposan megváltozott. Másoldalról igaz az is, hogy a hatvanas évek lakótelepei már meglehetősen homogének s lakótelep építkezésünk zöme a múlt évtizedre esett. Azzal megint teljesen egyetértek, hogy ha valaki gyakorlati feladattal például a különböző lakótelepeken lévő iskolák kérdéseivel foglalkozik, akkor a részletek fontosabbak a számára, munkája ott kezdődik, ahol az én előadásom végződött.

Feltehető az, hogy az 1971-es lakástörvény változásokat hoz be az állami kivitelezésű és tanácsi elosztású lakások lakóinak az összetételében. Az 1971-es lakástörvény rendkívül fontos eleme, hogy szociálpolitikai megfontolásokból jövedelmi határokat jelöl ki, tehát elvileg előrevetíti egy olyan szociális lakásgazdálkodás elosztását, amiben a nagy állami szubvenciót tartalmazó lakásokat az alacsonyabb jövedelműek kapják meg.

Más kérdés az, hogy mivel bérlakáshoz kizárólag tanácsi kiutalással lehet hozzájutni (mivel nincs piaci értékesítésű bérlakás) ezért az igényjogosultság határát jelző jövedelmi szintnek viszonylag magasnak kell lennie (ahhoz ugyanis nagyon magas jövedelem kell, hogy elvárhassuk valakitől, hogy maga építsen magának lakást). Így például a budapesti Tanács 1 500 illetve 2 500 Ft-ban rögzítette - nagyon reálisan - a bér illetve szövetkezeti lakásra igényjogosultnak 1 főre jutó jövedelmének határát. De ne feledkezzünk meg arról, hogy Magyarországon ennél alacsonyabb azoknak a családoknak az arányszáma, melyekben az 1 főre jutó jövedelem 2 500 Ft. felett van ugyancsak elhanyagolható. Ha azt mondom, hogy 2 500 Ft-os jövedelemmel még hozzá lehet jutni a szövetkezeti, állami kivitelezésű és tanácsi elosztású lakáshoz, akkor ezzel a társadalom tulnyomó része számára lehetőséget nyitott, hogy ehhez hozzájusson. Ezt nem kritikai élel mondom, hiszen valóban képtelenség egy 2 500 Ft-os egy főre jutó keresetű családtól azt elvárni, hogy 700 ezer Ft készpénzért OTP öröklakást vásároljon magának.

Végül még valamit a lakáselosztás kérdésével kapcsolatban. A lakótelepi társadalmi összetétel nem pusztán a lakáselosztás és különösen nem a tanácsi lakáselosztás következménye. Tudomásom szerint Budapesten az állami erőből épülő lakásoknak csak mintegy 50 %-át tudja a Tanács elosztani az igényjogosultak listájáról, a másik felét az újonnan épülő lakásoknak fel kell használnia egyéb célokra. A tanácsok tehát viszonylag kevés lakás elosztásáról döntenek valóban saját belátásuk szerint. Ezen túl figyelemmel kell lennünk arra is, hogy a lakáselosztási politika nem határozza meg a lakásban ténylegesen maradó szerkezetét, hiszen a lakáscserékkel bizonyos spontán mozgás is zajlik a lakásrendszerben. Ennek volumenét nehéz megbecsülni, nagyon ellentétes adataink vannak. Az 1963-as BUVÁTI vizsgálat, melyet Fodor László vezetett, riasztóan magas adatokat mutatott, a vizsgálat szerint az új lakótelepekről a népesség 40 %-a hamarosan elköltözik. Ezt az adatot erősen túlzottnak vélem, s azt hiszem módszertani hiba miatt torzított. A szóbanforgó BUVÁTI felmérésben ugyanis postai úton küldték ki a kérdőíveket. A kérdőív elsősorban a lakásváltoztatás kérdésével foglalkozott. A kiküldött kérdőíveknek kevesebb mint a fele érkezett vissza. Hajlamos vagyok feltételezni, hogy azért találtak olyan nagyon magas mobilitási szintet a lakótelepeken, mert a kérdőíveket főként azok küldték vissza, akik csere útján kerültek a lakótelepre, mert úgy gondolták, a kérdőív rájuk vonatkozik. A mi lakótelep vizsgálatunk alapján a beköltözést követő 4-5 éven belül továbbköltözők arányát 15-20 %-ra becsülnénk.

Egyetértek azonban Mezei Gyulával abban, hogy valóban elsősorban az alacsonyabb jövedelmű rétegek költöznek el a lakótelepről, részben mert életformájuk a régi városrészekhez köti őket, részben mert nem nagyon tudják megfizetni ezeket az egyébként képtelenül olcsó lakásokat sem. Nem a komforttól való visszariadás viszi vissza őket a régebbi lakásokba, hanem az, hogy 1 000-1 200 Ft-os havi fenntartási költséget 600 Ft-os egy főre jutó jövedelemből nem tudnak kifizetni.

Előadásomban egyáltalán nem állítottam, hogy ma a magasabb társadalmi státuszu és kvalifikáltabb rétegek költöznek el a lakótelepről. Ellenkezőleg, tézisem éppen az, hogy jelenleg a lakótelep az átlagosnál kvalifikáltabb rétegeket fogadja. Ezeknek a rétegeknek a kiáramlásáról prognózisként beszéltem, melynek bekövetkezésével 20-25 éves távlatban lehet számolni.

Szeretném hangsúlyozni, hogy égetően szükség lenne egy budapesti reprezentatív felmérésre, annak érdekében, hogy végre pontos leírást adhassunk a város ökológiai szer-

kezetéről. Elég furcsa, hogy Budapest ökológiai szerkezetéről utoljára 1939-ben egy angol tollából jelent meg pontos elemzés.

Mezei Gyula hozzászólásában kifogásolta, hogy előadásomban használtam a "középosztály" fogalmát. E fogalom elméletileg valóban nem tartható, én azonban csak az empirikus leírás szintjén operáltam vele, egy olyan összefoglaló rétegződési terminust keresve, amelyik magába foglalja a háboru előtti magyar társadalom középső rétegeit (kispolgárságot, kiskereskedőket, tisztviselőket stb.). Elismerem azonban, helyesebb lenne, ha a háboru előtti társadalmi-ökológiai szerkezet vizsgálatánál is részletesebb és pontosabb rétegződési fogalmakkal dolgoznánk, ehhez azonban tekintettel a rendelkezésre álló adatok korlátozott voltára még sok további kutatómunkára van szükség.

A BUDAPESTI HAZAFISÁG ÉS A KÖZIGAZGATÁS DEMOKRATIZMUSA

Az a pesti lokálpatriotizmus, amelynek megható példáit láthatjuk éppen most is, a centenáriumi évében, vagy nem-alkalomszerű, folyamatos megnyilatkozását a tizezreket felsorakoztató honismereti mozgalomban, méretében és minőségében is újkeletű jelenség: az utolsó tiz-tizenöt évben alakult ki. És nagy, figyelemre méltó jelenség, ha egyfelől az előtörténetére gondolunk, másfelől arra a tényre, hogy Budapest igazában ma is pionírváros, ma is több itt a jövevény, mint a bennszületett vagy éppen őslakos.

A számba vehető kiváltó okok közül egy nehezen mérhető, mégis jól kitapintható tényezőt tartok a legfontosabbnak: a pesti ember közérzetének alakulását 1958-60 óta.

Mintegy három évvel ezelőtt új műszó röppent föl és vált igen gyorsan "slágerrá" a nyugati politikai irodalomban: "az élet minősége". A sokáig egyoldaluan vizsgált életszinvonallal, pontosabban: fogyasztási kultusszal szemben "az élet minősége" figyelembe vesz egy sor egyéb létfontosságú közérzeti tényezőt. Mármost a mi várospolitikánkat vizsgálván, megállapíthatjuk, hogy mielőtt ezt a műszót Galbraith leírta volna, minket a szocialista emberségünk, józan eszünk (vagy - különös módon - olykor akár a szegénységünk) elég régen rávezetett, hogy az élet minőségével, annak tényezőivel törődjünk, erőnkön felül is törődjünk.

Pár évvel ezelőtt egy olasz kereszténydemokrata politikus kalauzoltam Budapesten. Meglepetéssel tapasztalta, hogy a város templomai, többnyire frissen renovált állapotban, szinte kivirítanak a környezetükből. Kiszámította, hogy ez a mi kommunista-ateista rendszerünk pár év alatt a sokszorosát fordította templomokra annak, amit az ugynevezett keresztény kurzus negyed század alatt. Valamiképpen le akarta tromfolni ezt a tényt. "Én, kérem, a háboruban ugyancsak sokat szenvedett Cassinonak a szenátora vagyok. Lám, a cassinoi püspök kijelentette, amíg a lakásokat nem építik föl, addig a templomok maradjanak csak romokban!" Nem értette, egyszerűen ésszerűtlennek tartotta a mi eljárásunkat, valamiféle trükköt, taktikát vagy mit gyanított mögötte. Mit válaszolhattam? "A gesztus szép, de püspöknek kell lenni hozzá!" És megpróbáltam megmagyarázni: ezek a templomok nemcsak a hívőket szolgálják; ezek minékünk nagyapáinkat, dédapáinkat, városunk multját jelentik, az otthonlétünkhöz tartoznak, akkor is, ha nem mindannyian igényeljük a rendeltetés-szerű" használatukat. Az otthont mindenekelelt az különbözteti meg a világon bármely más helytől, hogy ott az ember nem egyszerűen a térben, hanem az időben is él: saját emlékeiben, és a személyes időn előre-vissza messze tulyuló folyamatosságban. Ott, és egyedül ott van elevenen és személyhez szólóan jelen a történelem. Tehát nem holmi tülhajtott hagyománytisztelet, ha anyagi erőnkhez mérten - aki ezt nem érti, annak szemében talán ésszerűtlen is - sokat költünk a műemlékeinkre, arra a kevésre, ami ennek a városnak hanyattatásai során megmaradt. Bármilyen paradoxul hangzik: sok egyéb közt ez teszi, hogy Budapest, amely ma még nem tud minden lakójának lakást adni, otthont igenis tud adni. Márpedig az otthon-élmény az élet ugynevezett minőségének egyik legfontosabb eleme. Való igaz, hideg racionalizmussal nem minden megokolható, amit az utóbbi egy-másfél évtizedben a városért tettünk. Súlyos közlekedési gondjaink vannak, de fölépítettük a Libegőt. Nincsenek egymásra lícitáló vállalataink, mégis teleraktuk a várost szines reklám-fényekkel. Nincs vízienergiával termelt olcsó villanyáramunk, mégis több ezer megawattal világítjuk ki a Lánchidat, a Duna két partjának középületeit. Mintha csak a költő diktálná: "... Játsszani is engedj szép, komoly fiadat". Magyarázzam-e, mit jelent nekünk ez a "luxus"? Mit jelent, akár naponta is, átmenni a Lánchidon? Mit jelentett mostanában, hogy egyszerűen csak fölfedeztük a Batthyány-teret?

Szándékosan hozom ezeket a szorosan vett "várospolitikai" példákat. Jól tudom, hogy az "élet minőségéhez", egyszerűbben: a pesti ember közérzetéhez föl sem sorolhatóan sok egyéb is hozzátartozik, az általános politikai stabilitástól, az egzisztenciális biztonság-tól a fanyar pesti plebejus humorig, és a sok plusz mellett jócskán sorolhatnám szükségességünk minuszait is. A lényeg mégis az, hogy az emberek általában szeretnek itt élni, és ez,